

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: «Таптым-ау сені»)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinaryonyms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

пейзажды көбінесе кейіпкердің әлеуметтік статусын ашу үшін қолданады. Екі суреткерде реализмнің ең асыл мысалы.

Бір қызығы екі жазушы да өтпелі кезеңде өмір сүрді, қалам тартты. Оноре де Бальзактың жиырмаға толған шағы Франциядағы революциядан кейінгі буржуазиялық таптың үстемдігі нығайған кез еді. Бальзак дәл өз кейіпкерлері сияқты байлыққа да, махаббатқа да жетуге тырысқан. Ал Мұхтар Әуезов отар елдің жас, оқыған азаматы болды. Әуезовтың де шығармашылығына өмірде жинаған тәжірибесі әсер етті.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Тебегенов Т.С. Әлем әдебиеті (XIX -XX ғасырлар). – Қарағанды: «Ақнұр», 2016. – 63 б.
2. Жарылғалов Ж.Ж. Жанр және көркемдік әдіс. – Алматы: «Эверо», 2014. – 10 б.
3. Қаратаев М. Социалистік реализмнің қазақ прозасында қалыптасуы. – Алма-ата: «Наука», 1965. – 150 б.
4. Кәкішев Т. Шығармалары. – Алматы: «Ана тілі», 2007. – 124 б.
5. Әуезов. М. «Жетім» әңгімесі // «ӘДЕБИЕТ» порталы. URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/muxtar-aeuzov-zetim_24350 – Жарияланған күні: 2 ақпан, 2023.
6. Бальзак О. де. Озорные рассказы. – Москва: «Иностранка», 2023. – 316 б.
7. Тебегенов Т.С. Әлем әдебиеті (XIX -XX ғасырлар). – Қарағанды: «Ақнұр», 2016. – 73 б.
8. Әуезов М. Қараш-қараш әңгімелер, пьесалар жинағы. – Алматы: «Қазақстанның мемлекеттік көркем әдебиет баспасы», 1960. – 3 б.
9. Мәулен Д. Қазақ әдебиетіндегі сыншыл реализм // El.kz: ресми сайт. – https://el.kz/kazak_adebietindegi_sinshil_realizm_25471/ – Жарияланған күні: 24 қыркүйек, 2017.
10. Бальзак О. де. Сцены частной жизни: Отец Горио; Гобсек; Полковник Шабер; Покинутая женщина; Брачный контракт; Обедня безбожника. – Москва: «Художественная литература», 1981. – 107 б.
11. XIX ғасырдағы сыншыл реализм. // Baribar media: ресми сайт. – <https://stud.baribar.kz/12794/khikh-ghasyrdaghy-synshyl-realizm/> – Жарияланған күні: 15 ақпан, 2018.
12. Бальзак О. де. Горио Атай. // Online kitap: ресми сайт. – <https://onlinekitap.kz/book/3911/read> – Алматы, 1954.

ӘОЖ 17.9

ОРТА ҒАСЫР ТҮРКІ ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ МҰРАСЫ МЕН АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫ

Бибінуір Сайфуллаева

bibish16@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Филология факультеті, «6В01717 – Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 2 курс бакалавриаты
Ғылыми жетекшісі – филол. ғ.к., қауымд. проф. Қ.Р.Кемеңгер

Аңдатпа. Мақалада орта ғасырдағы түркі ойшылдары еңбектерінің идеясы мен қазақтың ұлы ақыны Абай шығармалары мағынасының сабақтастығы қарастырылған. Орта ғасыр ойшылдары, мұсылман-түркі дәуіріндегі әдебиеттің көрнекті өкілдері, олардың ішінде Әбу Насыр әл-Фараби, Ахмет Йүгінеки сынды оқымыстылар туындыларының Абай шығармаларымен байланысы салыстырыла талданған.

Кілт сөздер: мұсылман-түркі әдебиеті, ғылым, білім, ағартушылық, ойшылдар, көркемдік дәстүр, әдеби-рухани сабақтастық.

Орта Азия және қазіргі Қазақстан аумағын мекен еткен түрік нәсілінен тараған халықтар арасында білім мен ғылымға бетбұрыс мұсылман діні орныққаннан кейінгі дәуірде ерекше дамыды. Ислам құндылықтарының өркендеуімен бірге түркі тайпалары ішінен ойшылдары да көбейе түсті. Атап айтқанда, әлемге әйгілі ортағасырлық данышпандардың қатарынан Әбу Насыр әл-Фараби, Махмұд Қашқари, Жүсіп Баласағұн, Ахмет Йүгінеки есімдерін ерекше атаймыз. Көне түркі ғұламаларының артына қалдырған рухани қазынасы ұшан-теңіз. Олардың құнды еңбегін зерделегенде, мазмұнынан қазақ халқының данышпан перзенті Абайдың мұрасымен рухани сабақтастықты анық көре аламыз.

«Әл-Фараби мен Абай сынды данышпан ұлдары бар ел жарық сәуле жолынан адаспас... әл-Фараби мен Абай жолы – тура жол. Тура өлшеуіш осында» [1],- деп көрсетті көрнекті фарабитанушы ғалым Ақжан Машани. «Әл-Фараби мен Абайдың дүниетанымындағы іліктес пікірлерді сөз еткенде ерекше назар аударар нәрсе – әл-Фараби түзген ғылымды классификациялау принципімен Абайдың таныс болғандығы» [2] деп атады филология ғылымдарының докторы, профессор Мекемтас Мырзахметұлы.

Әбу Насыр әл-Фараби – түркі жұртын әлемге мәшһүр еткен, бүкіл жаһанға «Екінші ұстаз» атанған ғұлама ғалым, философ, әдебиеттанушы, ойшыл тұлға. Әл-Фарабидің бізге жеткен еңбектері, соның ішінде құнды трактаттары бар. Солардың бірі де, бірегейі: «Даналық маржандары», «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Философиялық трактаттар» және «Музыка туралы үлкен кітап».

Ғалым еңбектерінде қалдырған нақыл сөздері мен өсиетін талдап, саралап қарасақ, XIX ғасырда өмір сүрген қазақтың бас ақыны – Абайдың ойшылдың жолын қуғанын аңғарамыз. Мәселен, Фараби «Кісі білім алып, тәжірибе жинағанша көп нәрсені түкке тұрмайтын сандырақ, іліп алар түгі жоқ бірдене деп көзге де ілмейді, ал ғылыммен көзі ашылып, өмірден тәжірибе түйіп, санасы арайланған соң, әлгі дүниелер оған қажет болып, менсінбегенінің бәрі мәнді көрініп, қайран қалдырады», - деп білімнің орнын, оның қаншалықты маңызы бар екенін ашып көрсетеді. Әуелде оқымаған қараңғы адамнан білімді адамның жолы бөлек боларын, өмірге басқаша серпіліспен қарайтынын жеткізеді. Абай да білімді адамды әрқашан жоғары көтеріп, дәріптеді. Мысалы «Әуелі – пенде адам болып жаратылған соң, дүниеде қызық көрмей жүре алмайды. Сол қызықты нәрсесін іздеген кезі өмірінің ең қызықты уақыты болып ойында қалады. Сонда есті адам, орынды іске қызығып, құмарланып іздейді екен дағы, күнінде айтса құлақ, ойланса көңіл сүйсінгендей болады екен. Оған бұл өткен өмірдің өкініші де жоқ болады екен. Есер кісі орнын таппай не болса сол бір баянсыз, бағасыз нәрсеге қызығып, құмар болып, өмірінің қызықты, қымбатты шағын итқорлықпен өткізіп алады екен дағы, күнінде өкінгені пайда болмайды екен» [3, 38 б.],- деп есті адамның ақылдылығы мен білімділігін айтса, өмірін босқа өткізетін адаммен сол есті адамды салыстырады. Сонда екі ойшылдың айтпақ ойы неде деген сауал туындайды. Әуелі Фараби де, Абай да көзі ашық, оқыған адамның өз орнын таба алатынын көрсетсе, екіншіден, білімді адам өмірде қалағанына қол жеткізе алатын, өмірін өкінішпен өткізбестігін көрсетеді.

Әл-Фараби мен Абай Құнанбайұлы ойларының ұқсастығын бірнеше маңызды аспектілерден көреміз.

1. Философиялық көзқарастарынан: әл-Фараби де, Абай да – өз заманында философиялық, адамгершілік мәселелерін терең зерттеген ғұламалар.

2. Адамның ішкі әлемі мен моральдық ұстанымдарын көрсетуден: әл-Фараби мен Абай адамдарды өздерін тануға, адамгершілік қасиеттерін дамытуға шақырған. Әл-Фараби адамның

мінез-құлқын қалыптастыруда білім мен ақылды жоғары қойған болса, Абай да өлеңдерінде адамгершілік, адалдық, еңбекқорлық сияқты қасиеттерді дәріптеген.

3.Қоғамдық мәселелерге көзқарастарынан. Екі данышпан да өз қоғамындағы кемшіліктерді көруге және оларды түзету үшін ойларын білдіруге тырысқан. Әсіресе, Абай қоғамдағы теңсіздік, білімнің маңыздылығы туралы ойларымен таныс болса, әл-Фараби де қоғамның дамуында білімнің шешуші рөлін түсіндірген.

Осындай сабақтастық ізін Ахмет Йүгінеки және Абай мұрасынан да көре аламыз. Ахмет Түркістан өңіріндегі Жүйнек қаласында дүниеге келген. Дүние есігін ашқалы зағип болған Ахмет еш мойымай ілім мен білімге құмар болып өскен [4, 17 б.]. Ақынның «Ақиқат сыйы» еңбегі тек Абайдың еңбектерімен астасып жатқан жоқ, сонымен бірге «Ақиқат сыйы» – Әбу Наср әл-Фараби, Махмұд Қашқари, Жүсіп Баласағұни т.б. түрік ойшылдарының еңбектерінен аңғарамыз. Ахмет Йүгінеки туындысының басты идеясы: оқу, білім, еңбекке үйренбек, тілді тию, адамның игі мінездері, достық, дүниенің өзгермелілігі [5, 135 б.]. Ахмет еңбегінде білім жайлы:

«Білімді кісі білімнің парқын айырады.

Білімнің пайдасын, уа, досым, білімді біледі.

Білім қадірін адамға білім білдіреді.

Білімсіз ноқай білімді не қылсын» [6, 349 б.], -деп білімді адамның орнын әл-Фараби айтқандай көрсетіп, білімсіздің мінез-құлқы мен білімдінің мінезін салыстыра сипаттайды. Сондай-ақ білімге қызықпайтын қараңғы жандарды сынға алады. Осы өлең жолын оқи отырып, Абайдың «Білімдіден шыққан сөз» өлеңіндегі ұқсас ойды меңзегенін байқаймыз. Абай білімді адамның сөзді тез ұғатын алғыр екенін, жолының ашық болатынын баяндайды. Мысалы:

«Білімдіден шыққан сөз

Талаптыға болсын кез.

Нұрын, сырын көруге

Көкрегінде болсын көз.

Жүрегі – айна, көңілі – ояу,

Сөз тыңдамас ол баяу» [7, 13 б.].

Ахмет Йүгінеки «Ақиқат сыйы» еңбегінде адам білімге құштар болуы керек, егер жастық шақта білімге қол жеткізбесе, қартайғанда оның пайдасы болмайтынын айтады. Дәл осындай ойды Абай да «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» атты өлеңінде көтереді:

«Жасымда ғылым бар деп ескермедім,

Пайдасын көре тұра тексермедім.

Ержеткен соң түспеді уысыма,

Қолымды мезгілінен кеш сермедім» [7, 14 б.],- деп ғылым мен білім жолына кеш түскеніне өкінішін көрсетеді. Қай жағынан қарасақ та, Ахметтің еңбегіндегі әр тақырыпқа тоқталған сөздері Абайдың шығармаларынан да таба аламыз. Ахмет өз өлеңінде білім, достық, дүниеқорлық, қанағатсыздық туралы баяндаса, Абай да осы тақырыптарды өз өлеңдері мен қара сөздеріне арқау еткен. Мысалы, Ахметтің «Ақиқат сыйында» берілген «Дүниенің бір қалыпта тұрмай өзгеріп тұратындығы туралы» тараушасында:

«Пайғамбар дүниені егінжай деп айтты,

Егінжайға жаныңды салып игілік ек.

Бұл дүниенің ләззаты мәңгі емес,

Рақат дүниені зу етіп желдей өте шығады» [6, 351 б.]. Ахмет өмірдің қамшының сабындай қысқа екенін, сол үшін де қазіргі жағдайды ғана емес, болашақты ойлап, келешгіне пайдалы іспен айналысуды ұсынады. Ал Абай ше? Абай «Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек» атты өлеңінде Ахметтің жоғарыда айтқан ойларымен үндесіп:

«Жас қартаймақ, жоқ тумас, туған өлмек,

Тағдыр жоқ өткен өмір қайта келмек.

Басқан із, көрген қызық артта қалмақ,

Бір Құдайдан басқаның бәрі өзгермек» [7, 32 б.] - деп, дүниедегі барлық нәрсе өзгеріске ұшырайды, бәрі де тұрақсыз дейді. Тек бір ғана мәңгілік, өзгермейтін құдірет – Алла Тағала екенін жеткізеді. Бұл жерде уақыттың қадірін білуді, адам өмірінің мәнін түсінуді үйрететін терең философиялық ой жатыр.

Достық – Ахметтің де, Абайдың да көп жырлап, өз шығармаларына арқау еткен тақырыбы.

Ахмет:

«Кімнің досы жақсы болса, өзі де жақсы болады,

Кісіге досының жақсылығы арқасында көп қайыр келеді.

Бұзыққа жуыма, оған үйір болсаң,

Сені де дереу бұзық қылықты етеді» [6, 357 б.] - деп, кісіні досына қарап тану, дұрыс досты табуды жеткізсе, Абай отыз жетінші қара сөзінде: «Жаман дос - көлеңке: басыңды күн шалса - кашып құтыла алмайсың, басыңды бұлт алса - іздеп таба алмайсың» [3, 90 б.] - деп ойын тұжырымдайды. Досқа қатысты пікірін нақыл сөзбен, әрі «Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да» атты өлеңі арқылы жеткізеді:

«Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да,

Алдамаған кім қалды тірі жанда?

Алыс-жақын қазақтың бәрін көрдім,

Жалғыз-жарым болмаса анда-санда.

Пайда үшін біреу жолдас бүгін таңда,

Ол тұрмас бастан жыға қисайғанда.

Мұнан менің қай жерім аяулы деп,

Бірге тұрып қалады кім майданда?» [7, 11 б.]. Ақын бұл шумақтарда адамның екіжүзділігі мен пайдакүнемдігін сынайды. Ол достарынан да, дұшпандарынан да көңілі қалғанын, адал жанның сирек екенін айтады. Ақын адам бойындағы адамгершілік қасиеттердің азайып, пайда үшін ғана жақындасатынына күйінеді.

Мақалада Әбу Насыр әл-Фараби, Ахмет Йүгінеки сынды орта ғасырлық ұлы түркі ойшылдарының мұрасы мен қазақтың бас ақыны Абай шығармаларының мазмұн жақындығы, идея бірлігі пайымдалды. Абайдан сан ғасыр бұрын өмір сүрген ойшылдардың тыңнан ерекше жазған баға жетпес құнды еңбектеріндегі мораль, этика, дидактика мәселелерін қозғайтын тұжырымды пікірлері өлең сөзбен, көркем шығарма үлгісінде жеткені айшықталды. Абай да көркем шығармаларында мәңгілік құндылықтар тақырыбын көтеруде даналықтың ізін жалғастырушы бола алғаны екшелді. Абайдың мысалға келтірілген үзінділерінен орта ғасырлық ұлы түрік ойшылдары шығармаларымен көркемдік дәстүр сабақтастығы бары көрсетілді. Кемеңгер ойшыл мұрасының орта ғасырлық түркі ғұламалары туындыларымен тақырыптық, идеялық тұрғыдан үндестігі бары айқындалды. Сонымен бірге, данышпан ақынның шығармаларында ХІХ ғасырдағы қазақ ғоғамының мінезіне сай өзіндік ерекше көркемдік-эстетикалық ой түйінін жасағаны да байқалды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Машани А. Әл-Фараби және Абай. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 219 б.
2. Мырзахметұлы М. Абайдың шығыстық әлемі – Халықаралық Түркі академиясы, 2020. – 680 б.
3. Абай. Қара сөздер – Алматы: Өнер, 2020. – 119 б.
4. Құрманғали Г.Қ. Ахмет Йүгінекидің әдеби мұрасы : монография / Г.Қ. Құрманғали. – Алматы: Эверо, 2019. – 151 б.

5. Сүйіншәлиев Х.Ж. Қазақ әдебиетінің тарихы: оқулық / Х.Ж. Сүйіншәлиев. – Алматы : Санат, 2006. – 904 б.
6. Әдеби жәдігерлер: жиырма томдық. 6-том: Даналық кітабы. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Таймас, 2008. – 488 б.
7. Абай. Өлендер, аудармалар, поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2020. – 288 бет.

ӘОЖ 821.512.122

КӨЛЕҢКЕ АРХЕТИПІНІҢ КӨРКЕМ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ДОСТОЕВСКИЙДІҢ «СЫҢАР» ПОВЕСІ МЕН ТӨЛЕН ӘБДІКТІҢ «ПАРАСАТ МАЙДАНЫ» НЕГІЗІНДЕ

Шагирова Дильназ Русланқызы

sdilona01@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ. Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасының магистранты,
Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.д., проф. Ж.Ә.Аймұхамбет

Кіріспе. Әдебиет пен психология – бірін-бірі өзара толықтырып, тығыз байланыста дамитын салалар. Себебі сөз өнері Ақмет Байтұрсынұлы атап өткендей көрнек өнерінен шығатын жан қоштаушы өнер [1,150]. Оның ақылға, қиялға, көңілге ықпал етуінің өзі – осы ерекшелігінің айқын дәлелі. Әдебиеттану ғылымы әр кезеңде түрлі зерттеулер арқылы алғашқы теориялық мектептерін қалыптастырып, өз әдіснамалық негіздерін қалады. Осындай алғашқы мектептердің бірі – ағайынды Гримдер негізін қалаған мифологиялық бағыт болды. Ол XVIII ғасырдың соңында және XIX ғасырдың басында қаланды. Ағайынды Гримдер неміс мифтерін жинақтап, әдебиеттану ғылымына «прамиф», «пратіл», «прахалық» ұғымдарын енгізді. Яғни бұл барлық халықтың фольклорында кездесетін ортақ мифтік мотивтер, мұндағы «пра-» түбірі заттың бастауын, түпнегізін білдіреді [2,42]. Кейін алғаш образдар туралы көзқарастар одан әрі дамып, әдебиет теориясына архетип термині енеді. Ол швед психиатры Карл Юнгтың ұжымдық бейсаналық теориясымен тығыз байланысты еді. Юнгтік теория бойынша, әрбір адамның түпсанасында мифтік символдармен сабақтас архетиптер жүйесі сақталған. Яғни, архетип – санадағы бастапқы, алғашқы образдар. Бұл образдар уақыт шеңберінен тыс әрбір адам санасының тереңінде жатқан ұжымдық бейсаналықтың бір бөлігі [3]. Санадағы бұл көріністер көркем шығармада мифтік мотивтер арқылы көрінеді. Отандық зерттеуші Мақпал Оразбек «Автор мәселесі» еңбегінде архетип терминіне анықтама беріп, бейсаналықтың теориялық негіздеріне талдау жасайды. Ғалымның сөзінше: «Алғашқы кескіндер («Первообразы») немесе архетиптер – бұл әлеуметтік-мәдени айырмашылықтарға қарамастан әр түрлі образдарды қабылдауға ықпал ететін адамдардың психикасындағы біріктіруші принциптер...» [4,72]. Зерттеуші әрі қарай Юнгтік теорияға сүйеніп ұжымдық бейсаналықтың негізгі архетиптерін көрсетеді:

1. Самость (Self, Мен) – тұлғаның ішкі тұтастығы мен өзіндік санасын бейнелейтін архетип;
2. Анима және Анимус – әйелдік және еркектік бастамалардың бейсаналық деңгейдегі көрінісі;
3. Дитя (Сәби) – балалық тазалық пен жаңғырудың символы;
4. Тень (Көлеңке) – тұлғаның бейсаналықтағы қараңғы, қабылданбаған қырларын бейнелейтін архетип;
5. Персона (Бетперде) – адамның әлеуметтік ортада бейімделуіне көмектесетін архетип;
6. Старый мудрец (Қарт Данышпан немесе Абыз әйел) – даналық пен рухани жетекшіліктің символы.